

EOC
EUROASIAN
ONLINE
CONFERENCES

ENGLAND CONFERENCE

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
MULTIDISCIPLINARY STUDIES AND
EDUCATION**

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

doi digital object
identifier

eoconf.com - from 2024

INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY STUDIES AND EDUCATION: a collection scientific works of the International scientific conference – London, England, 2026. Issue 3

Languages of publication: Uzbek, English, Russian, German, Italian, Spanish

The collection consists of scientific research of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference «**INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY STUDIES AND EDUCATION**». Which took place in London 2026.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

BOLALAR NUTQINI O‘STIRISH JARAYONIDA MILLIY TARBIYANI YO‘LGA QO‘YISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Umarova Mubina Ziyoyidin qizi

Andijon davlat pedagogika institute Magistratura bo‘limi

Maktabgacha ta’lim ixtisosligi 1-kurs talabasi

E-mail: umarovamubina@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisda maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim bosqichida bolalar nutqini o‘stirish jarayoniga milliy tarbiya mazmunini pedagogik jihatdan integratsiyalash imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda nazariy tahlil, pedagogik kuzatuv va amaliy mashg‘ulotlar dizayni asosida nutqiy rivojlanish hamda qadriyatga yo‘naltirilgan tarbiya o‘zaro bog‘liqligi yoritilib, metodik takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar. bolalar nutqi, nutqiy kompetensiya, milliy tarbiya, integratsiya, kommunikativ yondashuv, etnopedagogika, metodik ta’minot.

Bolalar nutqini o‘stirish pedagogik jarayonning markaziy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u faqat til birliklarini egallash emas, balki fikrlashni tashkil etish, muloqot madaniyatini shakllantirish, ijtimoiy tajribani o‘zlashtirish va shaxsiy pozitsiyani ifodalash mexanizmlarini rivojlantirishni ham qamrab oladi. Nutq rivoji bolada kognitiv jarayonlar, xususan, tasavvur, xotira, diqqat va tafakkur bilan uzviy bog‘langanligi sababli, uni tarbiyaviy mazmundan ajratib ko‘rib bo‘lmaydi. Shu ma’noda milliy tarbiya bolalar nutqini o‘stirishga tashqi “qo‘shimcha” emas, balki nutqning semantik maydonini boyituvchi, muloqotning vaziyat va motivlarini tabiiylashtiruvchi hamda axloqiy-me’yoriy orientirlarni barqarorlashtiruvchi ichki resurs sifatida namoyon bo‘ladi. Zamonaviy ta’lim talab qilayotgan kompetensiyaviy yondashuv sharoitida nutqiy kompetensiya mazmuniy, kommunikativ va sotsiomadaniy tarkibiy qismlarning birligi sifatida talqin qilinadi; milliy tarbiya aynan sotsiomadaniy tarkibni “tirik” tajriba orqali to‘ldirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv nutqni o‘stirish mashg‘ulotlarini faqat mashq va takror bilan cheklab qo‘ymasdan, mazmunli muloqot vaziyatlarini yaratish, bolani tinglash va eshitish, fikrni dalillash, o‘z nuqtai nazarini muloyim ifodalash, suhbatdoshga hurmat ko‘rsatish kabi nutqiy xulq elementlarini shakllantirishga yo‘naltiradi.

Milliy tarbiya tushunchasi mazmunan an’ana, urf-odat, mehnat va oilaviy munosabatlar madaniyati, xalq og‘zaki ijodi, odob-axloq me’yori, estetik did va ma’naviy-ijtimoiy tajribani o‘z ichiga oladi. Uning pedagogik imkoniyatlari avvalo shundaki, u bolaga yaqin va tanish bo‘lgan hayotiy kontekstni beradi; shu kontekstda bola so‘zning ma’nosini, gap tuzilishini, nutq ohangini va muloqot maqsadini “his qilib” o‘zlashtiradi. Masalan, salomlashish, kattalarga murojaat, minnatdorchilik bildirish, uzr so‘rash, mehmon kutish, navbat kutish, o‘yin jarayonida kelishuvga erishish kabi ko‘nikmalar milliy madaniyatda shakllangan nutqiy etiketi orqali bolada tizimli ravishda tarbiyalanadi. Nutqiy etiket esa fonetik to‘g‘rilik yoki leksik boylikdan kam bo‘lmagan darajada ijtimoiy moslashuvni ta’minlaydi. Shu jihatdan milliy tarbiya materiallari til o‘rgatishning semantik

asosini kuchaytiradi: bola “nima deyish” bilan birga “qachon, kimga, qanday ohangda” deyishni ham o‘rganadi, bu esa pragmatik kompetensiyaning shakllanishiga olib keladi.

Bolalar nutqini o‘stirishda milliy tarbiyani yo‘lga qo‘yishning pedagogik imkoniyatlari, birinchidan, lingvomadaniy birliklardan samarali foydalanish bilan ifodalanadi. Xalq maqollari, topishmoqlar, tez aytishlar, ertak va afsonalar, qo‘shiqlar, bolalar o‘yinlari matnlari bolalar nutqini fonetik, leksik va grammatik jihatdan rivojlantirishga mos “tabiiy laboratoriya”dir. Tez aytishlar artikulyatsiyani, fonematik eshituvni va nutq apparati muvofiqligini kuchaytirsa, topishmoqlar assotsiativ tafakkur va semantik differensiasiyani rivojlantiradi; maqollar esa umumlashtirish, sabab-oqibatni ko‘rish, axloqiy baho berish, qisqa va lo‘nda ifoda qilish ko‘nikmasini boyitadi. Ertaklar esa narrativ kompetensiyaning shakllantiradi: voqea ketma-ketligini saqlash, qahramon xarakterini tasvirlash, dialog tuzish, tasviriy vositalarni o‘rinli qo‘llash, xulosa chiqarish kabi nutqiy amallarni tabiiy ravishda faollashtiradi. Bunda pedagogning vazifasi materialni “aytib berish” emas, balki matn atrofida muloqot muhiti yaratish, bolani savol berishga, taxmin qilishga, qayta hikoyalashga, rolga kirib gapirishga undashdan iborat. Vygotskiy ta’kidlaganidek, nutqning rivoji ijtimoiy o‘zaro ta’sir va yaqin rivojlanish zonasi doirasida tezlashadi; demak, milliy tarbiya mazmuni bilan boyitilgan hamkorlikdagi muloqot nutq o‘stirishini kuchliroq rag‘batlantiradi.

Ikkinchidan, milliy tarbiya nutqni o‘stirish jarayonida motivatsion omil sifatida ishlaydi. Bola uchun mazmun qanchalik hayotiy va emotsional jihatdan yaqin bo‘lsa, u shunchalik ko‘proq gapirishga intiladi, tinglashga sabr qiladi, so‘z tanlashga e’tibor beradi. Shu sababli oila, mahalla, do‘stlik, mehnatsevarlik, poklik, kattaga hurmat, kichikka izzat kabi mavzular atrofida tashkil etilgan suhbatlar, hikoya tuzish topshiriqlari, “rasm asosida hikoya” mashqlari, sahnalashtirish, rolli o‘yinlar bolalarda ijobiy nutqiy faollikni ta’minlaydi. Motivatsiya esa nutqiy xatolarni to‘g‘rilashni ham yengillashtiradi: bola o‘z fikrini aniq yetkazishni xohlaganida, grammatik shakllarni o‘zlashtirishga ichki ehtiyoj sezadi. Bu jarayon pedagogik diagnostikani ham talab qiladi, chunki milliy mazmunni kiritish formal bo‘lib qolsa, bolada tilga qiziqish emas, balki yodlashga majburiyat hissi kuchayishi mumkin. Shuning uchun material tanlashda yosh xususiyatlari, til tajribasi, individual nutqiy qiyinchiliklar va guruhning sotsiomadaniy tarkibi hisobga olinishi zarur.

Uchinchidan, milliy tarbiya nutqning axloqiy-regulyativ funksiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bolalar nutqida agressiv so‘zlar, kinoya, hurmatsiz murojaat, muloqotda bosim o‘tkazish kabi holatlar uchraganda, muammoni faqat “taqiqlash” bilan hal qilib bo‘lmaydi; muqobil nutqiy model berish lozim. Milliy tarbiya mazmunidagi odob me’yorlari bu yerda pedagogik “til” vazifasini bajaradi: iltimos qilishning yumshoq shakllari, kelishmovchilikni murosaga keltirish, navbat so‘rash, minnatdorchilik bildirish, mehnatni qadrlash, uyat va or kabi tushunchalarning yoshga mos talqini orqali bola o‘z nutqini nazorat qilishni o‘rganadi. Ushbu nazorat ichki mexanizmga aylanganda, nutq madaniyati

barqarorlashadi va bola keyingi ta'lim bosqichlarida ham kommunikativ xatolarga kamroq yo'l qo'yadi. Makarenko tarbiyada jamoa va muhitning hal qiluvchi rolini ko'rsatgan; demak, guruhda umumiy nutqiy-axloqiy me'yorlarni shakllantirish va ularni kundalik muloqotda qo'llash tarbiyaviy ta'sirni kuchaytiradi.

To'rtinchidan, milliy tarbiya asosida tashkil etilgan nutqiy ishlar inklyuziv va differensial yondashuvni pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlaydi. Bir guruhdagi bolalarning nutqiy darajasi turlicha bo'lgani uchun bir xil topshiriq hammaning imkoniyatiga mos kelmaydi. Xalq og'zaki ijodi materiallari esa moslashuvchanligi bilan ajralib turadi: bir xil ertak asosida bir bola qisqa qayta hikoya qiladi, boshqasi dialoglarni jonlantiradi, uchinchisi qahramonning xulqini baholaydi, to'rtinchisi yangi yakun o'ylab topadi. Bunday darajalash bolani taqqoslash va baholashni emas, o'z o'sishini ko'rishni rag'batlantiradi. Shuningdek, milliy tarbiya komponenti multimodal yondashuv bilan uyg'unlashadi: qo'shiq, harakatli o'yin, sahna ko'rinishi, tasviriy faoliyat bilan bog'langan nutqiy topshiriqlar turli psixologik tipdagi bolalarda ifoda imkoniyatini kengaytiradi. Brunerning "scaffolding" g'oyasi nuqtai nazaridan, pedagog bolaga vaqtincha tayanch berib, uni mustaqil nutqiy harakatga olib chiqadi; milliy mazmun esa ana shu tayanchni tushunarli va mazmunli qiladi.

Mazkur tezis doirasida metodik modelning asosiy tamoyillari sifatida mazmun va shakl birligi, muloqotga yo'naltirilganlik, kontekstual o'qitish, yoshga moslik hamda pedagogik refleksiya ajratiladi. Mazmun va shakl birligi shuni anglatadiki, milliy tarbiya elementlari bezak uchun emas, aynan nutqiy vazifani hal qilish uchun kiritiladi: masalan, maqol tanlanayotganda undagi grammatik konstruktsiya yoki leksik mavzu oldindan belgilab olinadi. Muloqotga yo'naltirilganlik esa har bir mashg'ulotda real kommunikativ vaziyat bo'lishini talab etadi: "mehmon keldi" vaziyati, "bozordan xarid" dialogi, "o'yin qoidalarini kelishish", "kattadan maslahat so'rash" kabi ssenariylar bolani gapirishga majbur qilmay, ehtiyoj uyg'otadi. Kontekstual o'qitish tamoyiliga ko'ra, so'z va gaplar alohida o'rgatilmaydi, balki madaniy vaziyat ichida o'zlashtiriladi; shu bois nutqiy birliklar esda uzoqroq saqlanadi va ko'chirish (transfer) osonlashadi. Pedagogik refleksiya esa o'qituvchining har bir mashg'ulotdan so'ng bolalarning nutqiy reaksiyasini tahlil qilib, qaysi elementlar muloqotni ochgani yoki aksincha, pasaytirganini aniqlashini nazarda tutadi.

Natijaviylikni baholashda faqat so'z boyligi yoki tovush talaffuzi bilan cheklanmasdan, narrativ yaxlitlik, dialogni davom ettirish, nutqiy etiket vositalarini o'rinli qo'llash, tinglash madaniyati, fikrni izchil bayon qilish kabi ko'rsatkichlarni kompleks kuzatish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv bolalar nutqini o'stirish jarayonida milliy tarbiyani yo'lga qo'yishning real pedagogik samaradorligini ko'rsatadi, chunki milliy tarbiya nutqning aynan ijtimoiy-amaliy qirralarini kuchaytiradi. Pedagogik texnologiya sifatida ertak terapiyasi elementlari, sahnalashtirish, muloqotli o'yinlar va muammoli savollar tizimidan foydalanish nutqiy faollikni oshiradi, biroq ularni qo'llashda metodik me'yor muhim: ortiqcha didaktizatsiya badiiy matnning tabiiy ta'sirini susaytiradi, shuning uchun bolaga

kashf qilish imkonini qoldirish lozim. Shu bilan birga, oilaviy hamkorlik masalasi ham muhim bo'lib, uy sharoitida ertak o'qish, birgalikda suhbatlashish, bolaga fikrini tugatishga vaqt berish, kattalarning nutqiy namuna bo'lishi maktabgacha ta'limda boshlangan ishning uzviyligini ta'minlaydi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, bolalar nutqini o'stirish jarayonida milliy tarbiyani yo'lga qo'yish pedagogik jihatdan uch yo'nalishda eng katta imkoniyatni beradi: birinchidan, nutqning mazmuniy bazasini lingvomadaniy materiallar orqali boyitib, bolaning so'z va ma'no bilan ishlash qobiliyatini chuqurlashtiradi; ikkinchidan, motivatsion yaqinlik tufayli muloqotga kirishish ehtiyojini kuchaytirib, nutqiy faollik va mustaqil ifodani rag'batlantiradi; uchinchidan, nutqiy etiket va ijtimoiy me'yorlarni tabiiy vaziyatlarda o'rgatib, nutq madaniyatini shaxsiy sifat sifatida barqarorlashtiradi. Mazkur yondashuv integratsiyalashgan metodik dizayn, yoshga mos kontent tanlash va pedagogik refleksiya bilan qo'llab-quvvatlanganda, maktabgacha hamda boshlang'ich ta'lim bosqichlarida nutqiy kompetensiyaning izchil rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Qodirova F. R. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi: darslik. Toshkent, O'qituvchi, 2018. 320 b.
2. Mahmudov N. Til va madaniyat: lingvomadaniy tadqiqotlar. Toshkent, Fan, 2019. 240 b.
3. Выготский Л. С. Мышление и речь. Москва, АСТ, 2020. 640 с.
4. Макаренко А. С. Педагогическая поэма. Москва, Эксмо, 2019. 640 с.
5. Bruner J. S. The Culture of Education. Cambridge, Harvard University Press, 1996. 224 p.
6. Rogoff B. The Cultural Nature of Human Development. Oxford, Oxford University Press, 2003. 448 p.

